

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το 7ο επιστημονικό συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα έχει ως στόχο του τη διερεύνηση των εξουσιαστικών σχέσεων και των μηχανισμών που διαμορφώνουν την οικονομική και κοινωνική ζωή στη χώρα μας. Ειδικότερα, επιδιώκεται να εξεταστούν οι παράγοντες που επηρεάζουν τη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Επιδιώκεται να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι πολιτικές αποφάσεις επηρεάζονται από ομάδες και συμφέροντα και ταυτόχρονα με τη σειρά τους επηρεάζουν, διευκολύνουν ή και παρεμποδίζουν τη συγκρότηση μιας κοινωνίας των πολιτών.

Οι σχέσεις εξουσίας, σύμφωνα με την παιδεία ενός οικονομολόγου, όπως συμβαίνει να είμαι εγώ, αφορούν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και, ως εκ τούτου, ανήκουν στη σφαίρα της πολιτικής, με την ευρεία έννοια του όρου. Η εξουσία, ως θεσμοποιημένη ισχύς, έγκειται στη ικανότητα ελέγχου της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, ενώ οι πολιτικοί θεσμοί (όπως το εθνικό κράτος, το τοπικό κράτος κ.ά.) διαμορφώνουν και αναπαράγουν τις σχέσεις εξουσίας που χαρακτηρίζουν την κοινωνία. Οι αποφάσεις αφορούν εν γένει τη χρήση πόρων για την επίτευξη επιθυμητών στόχων για εκείνους που έχουν εξουσία – στόχων οικονομικών, πολιτικών και ευρύτερα κοινωνικών.

Οι σημαντικές όψεις των εξουσιαστικών σχέσεων αφορούν, κατά τη γνώμη μου, *το είδος και το εύρος* των αποφάσεων που πρέπει να ληφθούν, *τον τρόπο* λήψης των αποφάσεων και *τα υποκείμενα* λήψης των αποφάσεων. Η σύγχρονη συζήτηση για τη δημοκρατία, εντούτοις, τείνει πολλές φορές να εστιάζει την προσοχή της στο *πώς* και από *ποιους* παίρνονται οι αποφάσεις, υποβαθμίζοντας τα θέματα που τίθενται προς απόφαση, και έτσι περιορίζοντας τον εκδημοκρατισμό της κοινωνικής ζωής σ' έναν μάλλον ονομαστικό εκδημοκρατισμό.

Παρ' ότι το ενδιαφέρον του συνεδρίου επικεντρώνεται στο πολιτικό σύστημα, πρέπει να σημειώσουμε ότι σχέσεις εξουσίας παρατηρούνται και σήμερα στη χώρα μας σε όλες τις κοινωνικές δομές (οι οποίες νοούνται δυναμικά ως διαδικασίες): παρατηρούνται στην οικονομική σφαίρα, στην πολιτική,

στον πολιτισμό, στην οικογένεια, στο σχολείο, στην εκκλησία. Βεβαίως, και στις υπερεθνικές δομές. Οι εξουσιαστικές σχέσεις είναι συναφείς με όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ανισότητας. Σημαντικό, όμως, είναι να τονίσουμε ότι οι σχέσεις εξουσίας στις επιμέρους κοινωνικές δομές συγκροτούνται και αναπαράγονται από στοιχεία τόσο της ίδιας της δομής όσο και από στοιχεία που παρέχονται από όλες τις άλλες δομές.

Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, την οικονομική εξουσία. Η οικονομική εξουσία στηρίζεται στην ικανότητα της επιχείρησης να παράγει και να ιδιοποιείται πλεόνασμα, στην ικανότητά της, δηλαδή, να δημιουργεί το μέγιστο δυνατό κέρδος. Το κέρδος αυτό το συσσωρεύει, επαυξάνοντας το υλικό της κεφάλαιο, το εργατικό της δυναμικό και τη χρήση φυσικών πόρων, εκουγχρονίζοντας παράλληλα την παραγωγική της δομή και αυξάνοντας την παραγωγικότητα. Με αυτό τον τρόπο, η μάζα του κέρδους την οποία ιδιοποιείται αυξάνεται περαιτέρω και η συσσώρευση συνεχίζεται σε διευρυνόμενη κλίμακα. Έτσι συντελείται η γνωστή μας συγκέντρωση του κεφαλαίου. Η υψηλή κερδοφορία βοηθά επίσης στη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου μέσω της εξαγοράς ή της εθελοντικής συνένωσης με άλλες επιχειρήσεις. Η ίδια, λοιπόν, η οικονομική λειτουργία της επιχείρησης διασφαλίζει σημαντικούς όρους για τη διατήρηση της οικονομικής εξουσίας στα χέρια εκείνων που κατέχουν τα μέσα παραγωγής της. Η εξουσία αυτή έγκειται στον έλεγχο της διάθεσης και στη χρήση των πόρων που κατέχουν, δηλαδή έγκειται στον έλεγχο των αποφάσεων ως προς το επίπεδο και το είδος της παραγωγής, τις επενδύσεις, την τεχνολογία, την απασχόληση και άλλων κρίσιμων θεμάτων.

Η οικονομική εξουσία, όμως, στηρίζεται και σε παράγοντες που διασφαλίζονται από την πολιτική δομή και τον πολιτισμό. Το κράτος, για παράδειγμα, διασφαλίζει σημαντικές συνθήκες που συγκροτούν και αναπαράγουν τις εκμεταλλευτικές, εξουσιαστικές σχέσεις στο πεδίο της οικονομίας. Αναφέρω ενδεικτικά την κατοχύρωση και προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας και της ελευθερίας των συναλλαγών, τον θεσμικό προσδιορισμό της διάρκειας της εργάσιμης ημέρας, την εισοδηματική πολιτική και τη φορολογική πολιτική. Επί πλέον, κοινωνικοί θεσμοί όπως το σχολείο, η τηλεόραση και η εκκλησία συντελούν στη διαμόρφωση αντιλήψεων, αξιών, συμβόλων και προτύπων συμπεριφοράς, δηλαδή στη διαμόρφωση ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων, που οδηγούν τα άτομα και τις ομάδες στην αποδοχή της οικονομικής οργάνωσης και στην ομαλή ένταξή τους σ' αυτήν και, κατ' αυτόν τον τρόπο, συντελούν στην αναπαραγωγή των οικονομικών σχέσεων εξουσίας.

Ο πολύπλοκος καθορισμός των σχέσεων εξουσίας από στοιχεία της ίδιας της δομής καθώς και από στοιχεία όλων των άλλων κοινωνικών δομών ισχύει, κατά την γνώμη μου, τόσο για την οικονομία όσο και για την πολιτική και τον πολιτισμό. Εκπηγάει από την αλληλο-συγκρότηση και την αλληλεπί-

δραση των διαδικασιών της κοινωνικής ολότητας. Μεταβολές, ως εκ τούτου, στην οικονομική δομή σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, όπως αυτές που συμβαίνουν στην εποχή μας, είναι επόμενο ότι θα επιφέρουν αλλαγές στις σχέσεις εξουσίας όχι μόνο στην οικονομία, αλλά και στο πολιτικό σύστημα και στον τομέα του πολιτισμού. Η διερεύνηση στα πλαίσια του συνεδρίου των παραγόντων, για παράδειγμα, που επηρεάζουν τη λήψη πολιτικών αποφάσεων πρέπει να συμπεριλαμβάνει τη μελέτη των οικονομικών και πολιτισμικών δομών που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με το πολιτικό σύστημα, καθώς και τις μεταβολές που συντελούνται σ' αυτές τις κοινωνικές δομές.

Η Επιστημονική Επιτροπή του συνεδρίου λελογισμένα εξειδίκευσε τη διερεύνηση των δομών και σχέσεων εξουσίας στη χώρα μας σήμερα στην εξέταση κατ' αρχήν των οικονομικών δομών και σχέσεων εξουσίας, στις μεταβολές τους και στις επιπτώσεις των μεταβολών τους στο πολιτικό σύστημα και την ιδεολογική συγκρότηση των μελών της κοινωνίας. Η εξέταση αυτή συμπεριλαμβάνει την αύξηση της συγκέντρωσης και της συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, την αυξημένη διεθνοποίηση του κεφαλαίου (που σήμερα περιγράφεται με την έννοια της «παγκοσμιοποίησης»), την ένταση του ανταγωνισμού και την άνιση και συνδυασμένη ανάπτυξη των κεφαλαίων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Εκτείνεται επίσης στην εξέταση των αναδιαρθρώσεων που συντελούνται στην οικονομία σε συνάφεια με την ανάπτυξη και χρήση των νέων τεχνολογιών της αυτοματοποίησης και της πληροφορίας. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν στην ανάδειξη νέων κερδοφόρων δραστηριοτήτων (όπως οι επιχειρήσεις επικοινωνίας) και σε νέες σχέσεις και μορφές διαπάλης μεταξύ των κεφαλαίων (μεταξύ του βιομηχανικού, του χρηματοπιστωτικού, του εμπορευματικού και του κεφαλαίου στον τομέα των υπηρεσιών εν γένει), σχέσεις όπως είναι η καθομολογούμενη επικυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Σημαντικές αλλαγές στις οικονομικές δομές της χώρας συντελούνται επίσης στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης ενοποίησης της Ευρώπης, όπως αυτές της «φιλελευθεροποίησης» των αγορών. Οι αλλαγές αυτές, πολλές από τις οποίες ασφαλώς ξεπερνούν τα όρια της χώρας μας, δημιουργούν αβεβαιότητα και αστάθεια στις οικονομικές μονάδες και σοβαρά οικονομικά προβλήματα όπως είναι η ανεργία.

Το συνέδριο επιδιώκει την διερεύνηση των επιδράσεων που ασκούν οι οικονομικές μεταβολές στις δομές και σχέσεις πολιτικής εξουσίας στη χώρα μας, χωρίς να ξεχνάμε όμως ότι το πολιτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από μια σχετική αυτονομία. Επιδιώκει ειδικότερα να εξεταστεί ο «εκουγχρονισμός» του πολιτικού συστήματος (του κράτους, κεντρικής εξουσίας - τοπικής αυτοδιοίκησης, των κομμάτων, των κοινωνικών κινημάτων, των ομάδων πίεσης, των λεγόμενων «συντεχνιών») στα πλαίσια των δομικών αλλαγών της ελληνικής κοινωνίας και της επίδρασης του διεθνούς περιβάλλοντος, ιδιαίτερα του

οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης ενδιαφέρεται για την εξέταση, εντός των ίδιων πλαισίων, των αλλαγών στη σχέση των κρατικών εξουσιών (όπως είναι τυχόν μετατοπίσεις δύναμης από την νομοθετική προς την εκτελεστική εξουσία, ή η ενδυνάμωση της δικαστικής εξουσίας) και των επιδράσεών τους στην πολιτική.

Στα πλαίσια αυτών των εσωτερικών και διεθνών εξελίξεων, επιδιώκεται να ερμηνευθεί ο περιορισμός της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, φέροντας στο προσκήνιο και την αδυναμία της κρατικής πολιτικής στο παρελθόν να επιλύσει τα οικονομικά προβλήματα, ως ένα σημαντικό παράγοντα γι' αυτόν τον περιορισμό. Επιδιώκεται, επίσης, η εξέταση της αναδιάρθρωσης της κοινωνικής πολιτικής, η κρίση της δημόσιας εκπαίδευσης και η κρίση πολιτικής εκπροσώπησης μέσω των κομμάτων, του συνδικαλισμού, των συνεταιρισμών και άλλων θεσμοποιημένων κινημάτων.

Στις σημερινές συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας και της κρίσης της πολιτικής έκφρασης και εκπροσώπησης, παρατηρείται στη χώρα μας μια στροφή των ατόμων προς παραδοσιακούς θεσμούς συλλογικής ζωής όπως είναι η *εκκλησία και η οικογένεια*. Η εκκλησία, μια ιεραρχημένη κοινωνική δομή αυτή καθαυτή, παρεμβαίνει στην κοινωνική ζωή μέσω του εκλογικευτικού και ηθικού της ρόλου, που απολήγει σε διαμόρφωση ταυτότητας και συμπεριφοράς. Το συνέδριο φιλοδοξεί να εξετάσει την εκκλησία ως ένα φορέα άσκησης δημόσιας εξουσίας σήμερα στην Ελλάδα, καθώς και την σχέση της με το κράτος.

Η μελέτη των δομικών μεταβολών της ελληνικής οικογένειας και η διασύνδεσή τους με τις ευρύτερες οικονομικές και πολιτικές σχέσεις εξουσίας ελπίζουμε να αποτελέσει ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα θέματα του συνεδρίου. Δεδομένου του σημαντικού ρόλου της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση του ατόμου, μεταβολές στις εξουσιαστικές σχέσεις μέσα στην οικογένεια θα επηρεάσουν όλες τις δομές.

Το συνέδριο, τέλος, επιδιώκει την εξέταση των *επιχειρήσεων επικοινωνίας (ΜΜΕ)* και διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου. Οι επιχειρήσεις επικοινωνίας, δεδομένου ότι διαμεσολαβούν την πληροφορία και τη γνώση, συμμετέχουν στη διαμόρφωση αντιλήψεων, αξιών και προτύπων ατομικής και κοινωνικής ζωής. Και δε χρειάζεται κανείς να κάνει την υπόθεση ότι οι λήπτες-θεατές της «εικονικής» πραγματικότητας είναι παθητικοί αποδέκτες-καταναλωτές του τηλεοπτικού προϊόντος, προκειμένου να επιχειρηματολογήσει για την επίδραση των ΜΜΕ στη διαμόρφωση της σκέψης και της δράσης των πολιτών. Τα μέσα επικοινωνίας ασκούν, λοιπόν, δημόσια εξουσία, παρεμβαίνοντας στις διαδικασίες επίτευξης κοινωνικής συναίνεσης και νομιμοποίησης της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας.

Οι επιχειρήσεις αυτές λειτουργούν κατ' αρχήν στα πλαίσια του ανταγω-

νισμού της αγοράς επικοινωνίας και είναι στενά συνδεδεμένες με τη διαφήμιση. Συνήθως, αποτελούν επίσης μέρος πολυκλαδικών ομίλων που αποβλέπουν στη μεγιστοποίηση των συνολικών κερδών των δραστηριοτήτων του ομίλου – δραστηριότητες οι οποίες αφορούν κατασκευή δημοσίων έργων και κρατικές προμήθειες ή χρηματοδοτούνται από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους. Το συνέδριο επιδιώκει να εξετάσει την πολύμορφη διαπλοκή των επιχειρήσεων επικοινωνίας με την πολιτική εξουσία και το ρόλο τους στην ενδυνάμωση ή την αποδυνάμωση της προοπτικής μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Η Επιστημονική Επιτροπή πιστεύει ότι οι εισηγήσεις στο συνέδριο και οι συζητήσεις που θα επακολουθήσουν θα επιτύχουν να εμπλουτίσουν και να εμβαθύνουν τις γνώσεις μας για τις δομές και τις σχέσεις εξουσίας στη χώρα μας σήμερα. Αν η γνώση και η συνειδητοποίηση αποτελούν δυνάμεις για την κοινωνική αλλαγή, θα έχουμε κάνει ένα βήμα προς μια καλύτερη κοινωνία, όπως θα 'θελε και ο Σάκης Καράγιωργας.

Αν. Βλάχου, Οικονομικό Παν/μιο Αθηνών
Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής του Συνεδρίου